

nove knjige

NENAD MIŠČEVIĆ, »FILOZOFIJA JEZIKA«,
»Naprijed«, Zagreb 1981.

Piše: Dunja Jutronjić-Tihomirović

Nenad Miščević, znanstveni asistent na Odsjeku za filozofiju Filozofske fakulteta u Zadru, objavio je do sada tri knjige. Prvu pod naslovom *Marksizam i post-strukturalistička kretanja* (1975), drugu kao zbirku eseja *Govor drugog, ogledi iz filozofske hermeneutike* (1977) i *Bijeli šum* (studije iz filozofije jezika, 1978).

Svoju najnoviju, četvrtu knjigu *Filozofija jezika*, autor je podijelio u tri dijela kojima je dao skoro podjednako prostora: »Problem i pravci istraživanja«; »Povijest pitanja o jeziku« i »Suvremena filozofija jezika.«

U prvom dijelu Miščević ograničava i određuje predmet svog ispitivanja, tj. predmet filozofije jezika, i prikazuje razne teorije o jeziku. Treba prvenstveno istaći da je Miščević jedan od rijetkih filozofa kod nas koji se sustavno bavi filozofijom jezika. Dakle, što je filozofija jezika, pitanje je koje postavlja već na početku svoje knjige *Bijeli šum*, upućujući na činjenicu da područje filozofije jezika obuhvaća široku domenu pitanja, od osnovnog što je jezik i odakle potječe pa nadalje, proširujući opseg ispitivanja u više smjera. Nabrojimo samo neke: jezik kao smisao i značenje, jezik kao znak, čime su naizaokupljeni istraživanja lingvistike unutar filozofije; predmet filozofije jezika zadire u spoznaju teoriju i ontologiju, te centralne filozofske discipline; hermeneutika i semiologija, tipovi diskursa i stila vezani su za pitanja iz filozofije jezika. Pokušavajući da obuhvati sve aspekte jezika kojim se bavi filozofija, Miščević govori o jeziku kao o »jezičkoj djelatnosti« i definira filozofiju jezika kao »filozofisku disciplinu koja se bavi jezičnom djelatnošću.« Bavljenje jezičnom djelatnošću onda uključuje slijedeće: – filozofija jezika treba da ima u vidu ne samo jezik već i onoga koji govori jezikom, – ona treba da, polazeći od jezika u užem smislu riječi, obuhvati i proučavanje onih simboličkih djelatnosti koje su u bitnim crtama srodne jeziku. Izlaziće i predmet filozofije jezika jeste, dakle, jezična djelatnost i čovjek kao animal symbolicum, biće koje se služi jezikom i koje je njime suodređeno« (str. 9).

Filozofija jezika bavi se cjelinom jezične pojave, ona istražuje bit jezične djelatnosti i ne govori o jeziku kao o datosti već ga istražuje kao proces. Filozofija jezika jest filozofska disciplina po tome »što se pita o temeljnim načinima bitka u svijetu, o genezi smisla i o načinu kako uopće smisao postoji za onog koji se o njemu raspituje« (str. 13).

Jezične teorije Miščević dijeli na teorije o značenju, teorije o znaku i teorije diskursa i interpretacije. Teorije o značenju govore o odnosu jezika i zbilje. Teorije o znaku okrenute su jeziku samom, tj. njegovom postojanju kao znaku, potiskujući referencijalnu funkciju u drugi plan. Tu se autor s pravom najviše osvrće na strukturalistički pristup jeziku, jer strukturalizam tumači prirodu jezika kao znaka, pristupom kojim je lingvistica postala moderna znanost o jeziku. Teorije o značenju i teorije o znaku bave se manjim jezičnim cjelinama, dok se teorije diskursa, teksta i interpretacije okreću svim većim jezičnim razinama od rečenice. Razvoj filozofije jezika ovisan je o još većem proširenju ove tematike, što bi značilo da se gotovo sve ljudske djelatnosti mogu analizirati kao značenjske, semioške djelatnosti. Autor smatra da ovakav pristup predstavlja »značajno proširivanje problematike filozofije jezika« (str. 71). U domenu filozofije jezika uključujuće se, dakle, diskursi kao što je filozofski, politički, religijski, pravni itd., i sve vrste simbolizacije kao što su umjetnost, pravo, religija, društvene znanosti. Hermeneutika kao filozofija interpretacije i razumijevanja zauzima istaknuto mjesto s njenim glavnim predstavnicima Heideggerom, Gadamerom i Ricoeurom.

Drugi dio knjige, »Povijest pitanja o jeziku«, predstavlja kronološki izbor filozofski relevantnih pristupa jeziku. Povijesni prikaz podijeljen je na antiku, srednji i novi vijek, a novina u ovakovom, inače standardnom, prikazivanju povijesti jest da su »čisto« filozofski problemi o jeziku povezani s pristupima semiotike, hermeneutike i poetike-retorike. Ovaj presjek kroz povijest služi kao uvod i upoznavanje s filozofima koji su se kroz stoljeća bavili problemima jezika (Platon, Aristotel, stoici, Sv. Augustin, skolastički, »renaissance filozofija jezika«, Locke, Leibniz, Spinoza, Vico, Rousseau, Condillac, Herder, Nietzsche i mnogi drugi).

Početak suvremene filozofije jezika označen je obratom k jeziku i, kao što Miščević točno primjećuje, ona nastaje i razvija se istodobno s modernom lingvistikom i semiotikom. Razvoj jezičnih teorija u dvadesetom stoljeću utječe na tok filozofskog razmišljanja, međutim, javlja se potreba unutar same filozofije za ispitivanjem jezika. Koji su razlozi ovakvog obrata, nije sasvim objašnjeno, međutim, jasno je da je jezik otvoren kao novi transcendental i Miščević ga naznačuje postavkom: »Svako ljudsko odnošenje prema stvarima uvijek je već posredovanje znakom, odnosno jezikom« (str. 182).

Suvremene jezične teme autor svrstava u »sedam modaliteta jezične problematike«: 1. Jezik se predstavlja kao temeljna kulturna činjenica, gdje se za primjer uzima Cassirerova teorija o jeziku kao simboličkoj formi; 2. Jezik kao model i anticipacija zbilje u logičko-filozofskim raspravama Lud-

wiga Wittgensteina iz njegove rane faze; 3. Logos i fenomen s Heideggerovim pristupom jeziku kao nosiocu smisla i Merlo-Pontyjevom fenomenologijom jezika; 4. Semiotika kao proučavanje simboličke interakcije, s predstavnicima američke semiotičke tradicije Peirceom i Morrisom; 5. Istraživanja filozofske gramatike, s pristupom jeziku kao djelatnosti koja je rukovodena pravilima (kasni Wittgenstein); 6. Jezik kao označiteljski poredak, gdje autor uključuje razna strukturalistička kretanja; 7. Jezik kao medij filozofije i mišljenja, s Heideggerom kao najeminentnijim predstavnikom obrata moderne filozofije kao filozofije jezika. Riječ je vraćena iskonom koji graniči s tišinom (sjetimo se zanimljive knjige Georgea Steinera koja nosi naslov *Jezik i tišina*).

Posebno završno poglavje, »Od jezika do revolucije«, posvećeno je odnosu marksizma i filozofije jezika. Sam Marks izričito govori o jeziku samo na nekoliko mesta, naročito u *Njemačkoj ideologiji*. Bahtin-Vološinova knjiga *Marksizam i filozofija jezika* predstavlja do danas jedini uspješni pokušaj marksističkog pristupa jeziku. Italijan Rossi-Landi nastoji uspostaviti analogije između jezične i ekonomske produkcije, što je naišlo na brojne kritike. Miščević najviše govori o lingvisti Pécheuxu i njegovoj teoriji diskursa, u kojoj se naglašava podređeni položaj subjekta u odnosu na diskurs, tj. jezik. U pokušaju ponovnog uspostavljanja subjektivitete, tj. nadrednosti čovjeka jeziku, autor ukazuje na pokušaj kruga oko časopisa *Tel Quel* na čelu s Julijem Kristevom.

Kakvu vrijednost predstavlja Miščevićeva najnovija knjiga? Filozofija jezika nije kod nas zasnovana kao posebna filozofska disciplina, a teoretski pristup jeziku uglavnom je vezan za lingvistiku i teoriju književnosti. Do uvođenja jezične problematike u našu filozofiju došlo je oko pokušaja interpretacije Heideggera i pitanja pjesničkog jezika. Razgovori o jeziku s filozofima, lingvistima i teoretičarima književnosti vodili su se u časopisu *Pitanja*, u nekim člancima u časopisima *Praxis* i *Delo*. U krugu lingvista jedino Dubravko Škiljan traga za jednom filozofskim, točnije marksističkim, utežljenoj lingvistici. Treba još spomenuti Danile Pejovića i njegovu studiju »Jezik kao iskustvu svijeta« (načrt za jednu filozofiju jezika) i time smo u glavnim crtama iscrpli bibliografiju o ovoj temi kod nas. Pošto je Miščević usmjerio svoje filozofsko izučavanje baš prema filozofiji jezika i već niz godina proučava rezličite teorije o jeziku, njegova knjiga predstavlja pravi doprinos za naše prilike.

Filozofija jezika sastavljena je kao uvod u jezičnu problematiku. U njoj su razne teorije o jeziku uglavnom podjednako zastupljene i prikazane. Miščević ne polemizira, on u ovoj knjizi čitaoca informira. Nedostaje jedan opći uvod u kojem je autor mogao navesti zašto ovakav pristup i izbor tema, pogotovo što takvi uviđi postoje u drugom i trećem dijelu knjige. Ako smatramo da sâm izbor predstavlja stav, onda moramo naglasiti da se on u jednom prikazivačkom pristupu diskretno osjeća i na neponovljivim drugim mjestima. Na primjer, u definiciji jezika kao jezične djelatnosti, o jeziku kao predmetu lingvistike, gdje se formalna strana izučava mnogo više nego značenjska, u zastupljenosti marksistički orientiranih autora. Knjiga je pisana sustavno, jasnim i preciznim jezikom, bez većeg filozofiskog žargonu. Ona sadrži i impresivnu bibliografiju od preko tristo autora na svim većim svjetskim jezicima.

Miščević se ovom knjigom ne upušta u vlastita preispitivanja jezika, on ne daje svoj originalni odgovor na pitanje što je jezik, ali nas zato sigurno vodi kroz povijesni tok, upućujući na činjenicu da je jezik bio i ostao nešto mnogožično i upitno.

MILIVOJ SOLAR: »SUVERENA SVJETSKA KNJIŽEVNOST«,

»Školska knjiga«, Zagreb 1982.

Piše: Zlatko Kramarić

Najnovija, osma knjiga Milivoja Solara, profesora Filozofskog fakulteta u Zagrebu, »Suvremena svjetska književnost«, predstavlja pokušaj da se progovori »o nekim problemima proučavanja svjetske književnosti, o položaju književnosti u našem vremenu, o osobitostima našeg suvremenog književnog izraza i o nekim razvojnim tokovima suvremene književne proizvodnje«. Očito, radi se o nimalo lakom i jednostavnom poduhvatu. I sam autor svjestan je svih opasnosti koje se krijuiza ovoga pomalo preširokog i obavezujućeg naslova knjige.

U poglavju »Proučavanje suvremene književnosti« autor nam obrazlaže i objašnjava što on podrazumijeva pod pojmovima kao što su »svjetska književnost«, »suvremena književnost«, »tradicija«, »modernizam«, »struktura suvremene književnosti«; pokušava odgovoriti što je to književnost XX stoljeća razmatrajući odnos cjelokupne strukture suvremenog društva i njen odnos spram strukture književnosti. Ako na taj način prištupimo ovoj knjizi, onda je nužno nećemo doživjeti kao pomak od prethodnih Solarevih knjiga: »Pitanje poetike«, »Ideja i priča«, »Uvod u filozofiju književnosti«, »Smrt Sandra Panse«. Leitmotiv i ove knjige je teza »da književnost govori nešto što se nikako drukčije ne može izreći«. Čitajući knjigu na taj način, skloni smo je tumačiti kao svojevrsni komentar prethodnih.

Solar je posvema jasno da danas nitko nije u stanju registrirati sve književne pojave i procese u svijetu, stoga je i on svoja izlaganja o suvremenoj svjetskoj književnosti nužno morao ograničiti, s jedne strane, onim što je u nas od cjelokupne književne proizvodnje najpoznatije i najcjenjenije, a s druge strane grada je također reducirana autorovim vlastitim znanjem (neznanjem, sklonostima, ukusima).

U ostalim poglavljima: »Suvremena književnost i suvremena stvarnost«, »Izvor suvremene književnosti: avangarda«, »Struktura suvremene poezije«, »Razvoj proze«, »Putovi drame«, »Suvremene književno-znanstvene vrste« i »Zabavna književnost – Solar na reprezentativnim primjerima i modelima pokazuje strukturalne osobitosti suvremene književnosti, odnosno pokazuje što je to po čemu se književnost jednog vremena razlikuje od književnosti drugog vremena. Problemima pristupa žanrovski.